

Леонід МАЦКЕВИЙ, Галина ПАНАХИД, Ігор ЛАВРИШИН

РОБОТИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ У ПІДГОРОДЦЯХ І УРИЧІ У 1998 РОЦІ

1994 року, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України, був створений Державний історико-культурний заповідник "Тустань". Дещо раніше на виконання Постанови Президії АН УРСР були розширені масштаби досліджень скельних груп Острий Камінь та Мала Скеля – складових частин оборонного комплексу Тустань. Карпатська архітектурно-археологічна експедиція (керівник – М. Рожко) розгорнула широку розвідкову роботу з локалізації та вивчення інших об'єктів в околицях цієї унікальної пам'ятки¹.

1998 року за погодженням та завданням керівника Карпатської архітектурно-археологічної експедиції М. Рожка Львівська обласна археологічна експедиція Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (керівник Л. Мацкевий) здійснила розвідкові роботи в околицях заповідника Тустань поблизу сіл Підгородці та Урич. Основним завданням досліджень став пошук об'єктів оборонного комплексу, а також виявлення пам'яток інших епох на цій території². У результаті робіт були відкриті та прощурфовані поселення Підгородці III і Урич III у Сколівському районі Львівської області.

Територія досліджень розташована в межах геоморфологічної області Зовнішніх Карпат, яка охоплює низькогір'я й середньогір'я

¹ Рожко М. Ф. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – К.: Наукова думка, 1996. – 240 с.

² Мацкевий Л. Г. Дослідження Львівської обласної експедиції у 1998 році: рукопис. – Фонди і архів ІУ НАНУ та Науковий архів ІА НАНУ. – Л., 1998. – 80 с.; Його ж. Вопросы изучения палеолита и мезолита в пещерах запада Украины // Локальные различия в каменном веке. – СПб., 1999. – С. 125-127; Його ж. Палеолит і мезоліт у печерах заходу України // Археологический альманах. – Донецьк, 2000. – № 9. – С. 27, 30; Його ж. Підсумки досліджень палеоліту та мезоліту в печерах заходу України // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Л., 2005. – Вип. 9. – С. 90-134.

Львівщини і тектонічно приурочена до Зовнішньої антиклінальної зони. Територія села Урич належить до геоморфологічного району низькогірного рельєфу крайових хребтів. Тут, у долині р. Урич, спостерігається відслонення масивних товщ ямненських пісковиків³.

Терени, суміжні з селом Підгородці, розташовані в межах геоморфологічного району Верхньодністровських низькогірних Бескидів. В околицях Підгородців чітко виражені тераси р. Стрий, яка вільно меандрує у галечниковій заплаві⁴.

Запорукою успішних пошуків поселень та інших об'єктів, особливо первісної доби, є наявність відповідних складових природного середовища, зокрема сприятливої палеоекосистеми. Наявність природних ресурсів та сприятливих природних умов – родовищ кам'яної сировини, водних джерел, розмаїття фауни і флори, кліматичні умови – спричинилися до заселення цього регіону людськими спільнотами ще з давніх часів. Важливими елементами довкілля були також: рельєф, печерно-скельні утвори, а на етапі відтворювальних галузей господарювання – родючі ґрунти. На території сіл Підгородці та Урич і в їхніх околицях такий екокомплекс фіксується, починаючи з плейстоценового часу, і простежується впродовж усього голоцену. Завдяки мисливству, збиральництву та рибальству, а з доби неоліту і прирученню диких тварин та землеробству, людина могла тут проживати й вести успішну господарську діяльність⁵. Тому розвідкові роботи на цій території досить швидко привели до відкриття багатьох археологічних об'єктів. Важливою у цьому плані була участь у дослідженнях географів, геоморфологів, екологів та інших спеціалістів. Відзначимо, перш за все, співробітника заповідника Тустань, учителя Підгородецької школи, випускника географічного факультету ЛДУ ім. І. Франка І. Лавришина⁶.

Станом на 1998 р., до початку роботи Львівської обласної експедиції, в околицях с. Підгородці було відомо два пункти з

³ Природа Львівської області / за ред. К. І. Геренчука. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – С. 34.

⁴ Там само – С. 34-35.

⁵ Полянський Ю. Подільські етюди. 1. Тераси, леси і морфологія Галицького Поділля над Дністром // Збірник математично-природоописно-лікарської секції НТШ / за ред. М. Мельника. – Л., 1929. – Т. 20. – С. 1-191; Геренчук К. І., Демедюк М. С., Зденюк М. В. До четвертинної палеогеографії Сянсько-Дністровського межиріччя // Палеогеографічні умови території України в пліоцені і антропогені. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 5-19.; Природа ... – 151 с.; Сминтина О. В. Палеоекологічний підхід до вивчення давньої історії населення сучасного терену України // Етнос, культура, нація. – Дрогобич, 1999. – С. 335-338; Сминтина О. В. Зональність ранньопервісних культур: дослідження, факти, теорії. – О.: Астропринт, 2001. – 306 с.

⁶ У роботах брали участь учні Підгородецької школи: В. Якуц, Р. Захарчин, І. Косилів, І. Панчищак, Я. Рубель, Ю. Коцевич, І. Шур, В. Андрейків, Р. Джуфер, В. Савчин, В. Коцевич. З Урицької школи у дослідженнях брали участь: І. Поляник, М. Швед, А. Романюк, І. Саламага, Г. Лобик, О. Ставникович, С. Проців, Р. Мілер, І. Проців та І. Ключик. Користуючись нагодою широко подякувати учасникам робіт за посильний вклад у роботу експедиції.

археологічними пам'ятками. Це поселення Підгородці I за 0,8–1 км на схід від села, яке датується фінальним періодом доби бронзи⁷. Крім того, селом Підгородці локалізується могильник культури фракійського гальштату (Підгородці II)⁸.

За 1,5 км на північний схід від с. Урич знаходиться унікальний наскельний комплекс – наскельне місто-фортеця Тустань IX–XVI ст. (Урич I). Її ґрунтовно дослідив і монографічно описав М. Рожко⁹. Крім слідів оборонних конструкцій на скелі Велике Крило були зафіксовані середньовічні петрогліфи¹⁰.

Пункт Урич II розташований за 1,8–2 км на північ від с. Урич, в ур. Острий Камінь та Мала Скеля. Дослідження проводили тут М. Рожко та М. Бандрівський¹¹. На пам'ятці виявлені наскельні зображення, а також сліди дерев'яної наскельної забудови оборонного комплексу міста-фортеці Тустань. Урич II віднесений до пунктів з петрогліфами – наскельними рисунками пізньобронзового – початку ранньозалізного часу, а наскельна дерев'яна забудова (Острий Камінь і Мала Скеля) – до княжого часу.

1998 р. Львівська експедиція відкрила та прощурфувала двошарове поселення у печерно-скельному навісі Підгородці III. Пам'ятка розташована за 2 км на північ від села, в ур. Соколе (рис. 1. В). Навіс знаходиться на правому березі р. Соколівки, на висоті близько 15 м над її урізом. Абсолютна висота пам'ятки 650 м. Було закладено три шурфи загальною площею 6 м², які локалізуються у межах зависання стелі навісів каменів Паровоз (шурфи № 1 і № 2) та Когут (шурф № 3). У цілому, стратиграфічні колонки відкладів у шурфах № 1 (рис. 1. А.1), № 2 (рис. 1. А.2) і № 3 (рис. 1. А.3) майже не відрізняються. Згідно з описами І. Лавришина, відклади у північній стінці шурфу № 1 представлені такими напластуваннями:

0–0,30 (0,22) м – Горизонт А. Ґрунт чорного кольору. Напластування представлені відкладами лісового типу зі значним вмістом чорнозему. Наявні деревні вуглики, корінці рослин, а також

⁷ Крушельницька А. І. Звіт про роботу Розвідкового загону Львівської обласної археологічної експедиції у Сколівському і Старосамбірському районах Львівської області // Мацкевий А. Г. Звіт про роботи Львівської обласної та Прикарпатської експедицій Інституту суспільних наук АН УРСР у 1988 році: рукопис. – Фонди і архів ІУ НАНУ та Науковий архів ІА НАНУ. – Л., 1988. – С. 58–59; Бандрівський М. С. Гальштатські пам'ятки в околицях с. Урича // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Л.: Світ, 1991. – С. 14; Крушельницька А., Бандрівський М. Знахідки бронзової доби з території Бойківщини // Бойківщина: історія та сучасність. – Л.; Самбір, 1995. – С. 50; Мацкевий А., Козак В. Старожитності Дрогобицького передгір'я. – Дрогобич, 2008. – С. 104–105.

⁸ Крушельницька А., Бандрівський М. Знахідки... – С. 50; Мацкевий А., Козак В. Старожитності... – С. 105.

⁹ Рожко М. Ф. Тустань... – 240 с.

¹⁰ Рожко М., Бандрівський М. Середньовічні петрогліфи на Уріцькому Камні // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. – Л., 1995. – С. 80–82.

¹¹ Рожко М. Ф. Тустань... – 240 с.; Бандрівський М. С. Гальштатські пам'ятки... – С. 14; Бандрівський М. С. Місце петрогліфів Урича у наскельному мистецтві Карпато-Балканського регіону // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. – Л., 1995. – С. 7–10.

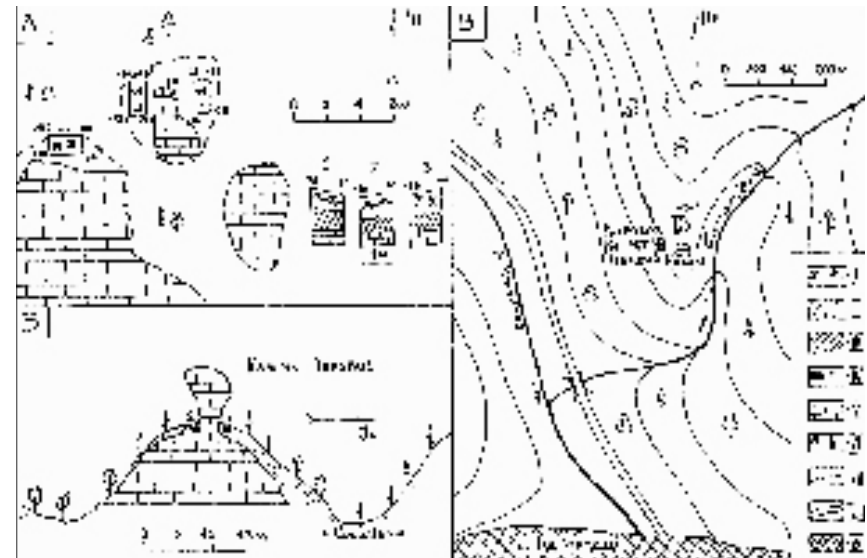

Рис. 1. Поселення у печерно-скельному навісі Підгородці III: А – план розташування пам'ятки та перерізи стінок шурфів; Б – переріз пам'ятки по лінії захід-схід за південними стінками шурфів № 1 і № 2; В – план місцевості. I – чорний за кольором ґрунт лісового чорноземного типу; II – білий пісок; III – глина жовтувато-коричнувата; IV – шурфи; V – вапняк; VI – лісовий масив; VII – межа зависання скелі (стелі навісу); VIII – дорога; IX – населений пункт

фрагменти кружального глиняного посуду XIX–XX ст. Трапляються металеві, пластикові, інші вироби новітнього часу, а також подекуди кістки тварин і поодинокі фрагменти кераміки ранішого часу. Перехід відкладів до наступного шару помітний за кольором ґрунту, який стає значно світлішим.

0,30 (0,22)–0,65 (0,52) м – Горизонт Б. Дрібнозернистий світло-жовтий гумусований пісок. На глибині 0,55 м від поверхні зафіксований кремінний уламок. У товщі відкладів ґрунту віднайдені фрагменти кераміки пізньосередньовічного часу, а також дрібні шматки деревного вугілля. Перехід до наступних нашарувань досить помітний за кольором.

0,65 (0,52)–1,21 (1,01) м – Горизонт В. Дрібнозернистий піскуватий суглинок. Колір відкладів – від темно-жовтуватого до світло-жовтуватого. Серед знахідок наявні поодинокі фрагменти пізньосередньовічного посуду. Шар залягає на печерно-скельній долівці навісу.

Рештки матеріальної культури новітнього часу зафіксовані у всіх шурфах переважно у першому горизонті відкладів. Відзначимо, перш за все, специфічну кераміку, що зафіксована на глибині до

0,65 м від поверхні. За кольором фрагменти посуду світло-рожеві зі слідами виготовлення на гончарному крузі. Розміри уламків посуду від 11×15 мм до 25×42 мм; товщина стінок 2–4 мм. Вінчики таких виробів дещо потовщені (до 6 мм); під ними відзначені кругові заглиблення, а ще нижче – ледь помітний ведучий поясок. У добре відмученому тісті помітні незначні домішки кварциту, можливо, механічного походження. Днища посудин плоскі, товщиною 4–5 мм, стінки мають нахил 110–120 градусів.

У шурфах № 1 і № 2 у відкладах горизонту Б і верхній частині горизонту В зафіксовано два кремінні вироби на глибинах відповідно 0,55 м (уламок відщепу) і 0,65 м (знаряддя) від поверхні. Особливо важливий артефакт розмірами 12×2 мм виявлений у шурфі № 2. Цей виріб є, очевидно, уламком інтенсивно патинованого кремінного ножа, який побував у вогні. Знаряддя має типову дрібнофасеткову регулярну ретуш по одному краю зі спинки (рис. 3.8). Крім того, на глибині 0,65 м від поверхні у шурфі № 3 зафіксований кам'яний розтирач розмірами 15×32×45 мм. Такі знаряддя типові для мезолітичного часу. Використання схожих виробів як виняток можливе також і в пізніший час. Індикаторами

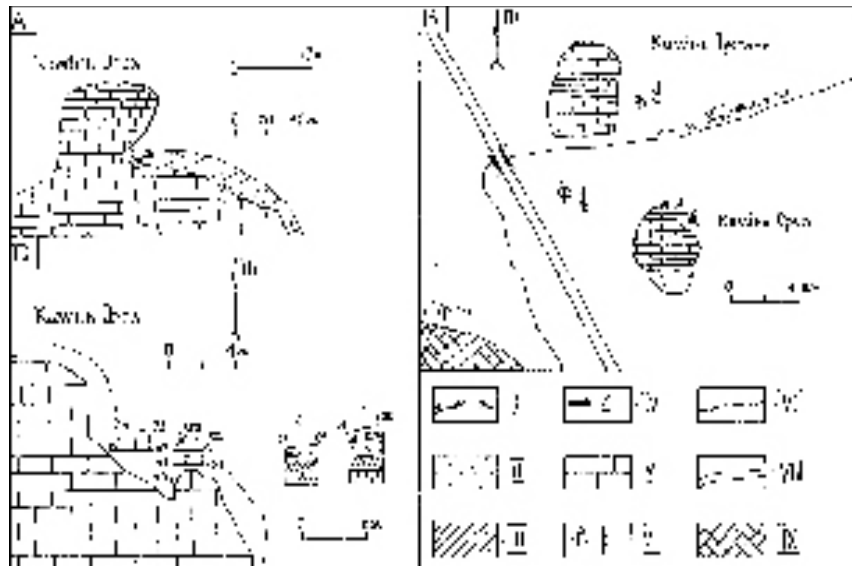

Рис. 2. Поселення у печерно-скельному навісі Урич III: А – переріз пам'ятки по лінії захід-схід за південною стінкою шурфу № 1; Б – план розташування і перерізу шурфів за лінією захід-схід; В – план місцевості. I – чорний за кольором ґрунт лісового чорноземного типу; II – білий пісок; III – глина жовтувато-коричнувата; IV – шурфи; V – вапняк; VI – лісовий масив; VII – межа зависання скелі (стелі навісу); VIII – дорога; IX – населений пункт.

комплексів післямезолітичного часу можуть бути керамічні вироби доби неоліту або енеоліту, які у Підгородцях III відсутні. Очевидно, до цього ж комплексу належить кремінний уламок і три фрагменти трубчатих кісток. У цілому, знахідки та умови їх залягання дають підстави припускати, що найраніше заселення навісу відбулося саме у мезолітичний час.

Комплекс керамічних виробів із Підгородців III датується переважно XV–XVII, а частково й XVIII–XX ст. Такий час аргументований на основі порівняльного аналізу місцевих керамічних, металевих, інших знахідок, що зберігаються в експозиції Урицького музею-заповідника Тустань, а також на підставі аналізу матеріалів із суміжних територій.

Очевидно, заселення навісу Підгородці III у добу мезоліту та

Рис. 3. Кремінні вироби: 1–2 – Львів VII; 3–4 – Львів VIII; 5–7 – Розвадів II; 8 – Підгородці III; 9–12 – Верин VIII.

пізньосередньовічній і наступний час були короткотривалі. Можливо, у ньому зупинялися мисливці, рибалки або пастухи, які знаходили тут короткочасний притулок переважно у негоду. Про це свідчить як кількість знахідок, так і незначна потужність культурного шару та його розсіяність.

Поселення у навісі Урич III розташоване за 1,4 км на північний схід від с. Урич, в ур. Жолоб. Тут розташована печерно-скельна група Жолоб, зокрема скеля Орел висотою 50 м над урізом правого берега р. Тустаньки (рис. 2). У північно-східній частині каменя Орел, де межа зависання печерно-скельного навісу знаходиться за 3,5 м від його стінки, були закладені два шурфи розмірами 1×2 м (рис. 2.В).

Перший шурф у навісі Урич III був прокопаний до скельної долівки, яка простежена на глибині 0,5 м (західна стінка) та 0,7 м (східна стінка). У відкладах зафіксований чорноземно-вуглистый пісковик інтенсивно чорного кольору (10–20 см). Глибше простежений світлий пісок (0,15–0,20 м), і нарешті жовто-бурий супісок (0,25–0,30 м). Тут у світлому піску та жовто-бурому супіску зафіксовані п'ять фрагментів посуду, аналогічного пізньосередньовічному із навісу Підгородці III. Це фрагменти гончарних тонкостінних (2–4 мм) горщиків зі світло-рожевою поверхнею із зовнішнього боку і світло-сірою, місцями до темно-сірої – із внутрішнього. Такі вироби у навісі Урич III, як і в Підгородцях III, датуються XV–XVII ст.

У другому шурфі на поселенні Урич III було досягнуто глибини 1,3 м, але скельна долівка навісу не простежена. Знахідок матеріальної культури не знайдено.

У цілому під час шурфування у навісі Урич III було зафіксовано незначну кількість фрагментів посуду, датованих XV–XVII ст. Очевидно, як і навіс Підгородці III, порожнину Урич III на короткий час заселяла невелика людська спільнота мисливців, пастухів або рибалок.

Природознавчі, історико-археологічні, інші дослідження свідчать про значні можливості палеоекологічної системи регіону, зокрема в околицях сіл Підгородці та Урич. Завдяки наявності природних ресурсів та сприятливим природним умовам людські спільноти могли проживати у цьому регіоні, починаючи з плейстоцену і впродовж голоцену. Такі свідчення відкривають значні перспективи пошуку на цій території пам'яток матеріальної та духовної культури.

Фортеця : збірник заповідника "Тустань" :
на пошану Михайла Рожка.
– Л.: Камула, 2009. – Кн. 1. – С. 163-169

Леонід МАЦКЕВИЙ, Євген ЧЕРВОНІЙ

ДОСЛІДЖЕННЯ У ПЕЧЕРНО-СКЕЛЬНОМУ НАВІСІ ПРИЙМА VII

Печерно-скельний навіс Прийма VII розташований за 0,75 км на південний захід від с. Прийма Миколаївського р-ну Львівської обл., у місцевості Німечка (рис. 1). Пункт зафіксований на мисі, на лівому, північному березі каньйону пересихаючого безіменного потічка-лівої притоки р. Дністер. Пам'ятка знаходиться за 2,55 км на схід від Дністра і за 1,45 км на схід від шосе Миколаїв-Розділ, між селами Розвадів і Верин.

Пам'ятку у навісі відкрила та прошурфувала Львівська обласна археологічна експедиція ІУ НАНУ 1993 року. 1998 року у навісі був закладений розкоп, який разом із шурфом 1993 р. був доведений до 102 м² у 2001 р. Охоронно-рятивні обстеження продовжувалися до 2005 р. включно¹

Печерно-скельний утвір Прийма VII – карстово-суфозійного типу пов'язаний з характерною флексурою. Навіс площею 11×4 м має вихід на північний схід, а майданчик перед ним зі скельною долівкою має довжину 18 м при ширині на окремих ділянках від 3 до 6 м. Висота долівки навісу над тальвегом балки – 18 м при – 345 м над рівнем моря.

Культурний шар у навісі та на майданчику перед ним був перекритий відкладами потужністю 1,5–2,5 м. Таке покриття складається з чорнозему, піску та уламків кам'яних брил, очевидно, від частин стелі та стін навісу, інших вищих точок рельєфу. Нижній похований культурний шар потужністю 0,20–0,30 м, що датується добою мезоліту, простежений на глибині 2,20–3,40 м від поверхні. Згідно зі спостереженнями Г. Панахид, цей шар залягає у підґрунті В

¹ Мацкевий Л. Підсумки досліджень палеоліту та мезоліту в печерах заходу України // МДАПВ. – Л., 2005. – Вип. 9. – С. 90-134; Мацкевий Л. Г. Дослідження Львівської обласної експедиції 2005 р. // АДУ 2004–2005 рр. – К.; Запоріжжя, 2006. – С. 278-280.